

*Kovács Judit Nóra PhD hallgató,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Agrárjogi és Környezetvédelmi Jogi Tanszék*

Információszabadság fontossága a GMO-k fényében

I. Bevezetés

Az információs alapjogok körébe tartozik az adatvédelem és a közérdekű adatok megismeréséhez való jog kérdése. E két terület kiemelkedő fontosságú napjaink „információs társadalmában”, ahol kialakult egy újszerű, sajátos adatkezelési és információ-szolgáltatási rendszer. Mindez a társadalomra, a politikára és a jogalkotásra egyaránt komoly hatást gyakorolt. Kialakult egy olyan társadalom, ahol a gazdasági fejlődést, a társadalomban zajló változásokat egyre nagyobb mértékben befolyásolja az információ és annak felhasználása.

Ami a jogalkotás területét illeti, a jelenleg hatályos magyar szabályozás értelmében, ezen jogok - adatvédelem és közérdekű adatok megismeréséhez való jog - esetében alapjogról van szó, amelyről az Alaptörvény VI. cikke rendelkezik. A jogszabály kimondja, hogy „Mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez.”

Az alapjogok kiemelt fontosságú jogok, nélkülözhetetlenek a jogállam polgárainak jogbiztonsága szempontjából. Az alapjogok európai (kontinentális) fejlődése tekintetében jelentős lépésnek számított a francia Nemzetgyűlés által 1789-ben elfogadott Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata (La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen). A nyilatkozat az ember természetes, elidegeníthetetlen és megszentelt jogait fogalmazza meg, célja a polgárok jogait egyértelmű és megdönthetetlen elvekre alapozni a közjólét érdekében. Mindenkit megillető, sőt a magánszférát védő jogok biztosításáról rendelkezik.¹ Az alapjogok alkotmányokban való megjelenése óta az állam egyrészt címzettként, másrészt kötelezettként jelenik meg. Meg kell állapítani, hogy az alapjogok elsősorban „védelmi jogok”, amelyek a polgárok érdekeinek védelmét hivatottak biztosítani alkotmányos szinten.²

Az alapjogok „új generációjához” tartoznak az információs jogok. A XX. század második felében jelentek meg Európában, amely a technika (számítástechnika) rohamos fejlődésének volt köszönhető. Napjainkban ezt a területet az Európai Unió jogi standardok kialakítására vonatkozó törekvései jellemzik. Mindez nemzetközi, közösségi és nemzeti szinten is érzékelhető jogszabályváltozásokat eredményez.

Fontos megjegyezni, hogy az információs alapjogok szorosan kapcsolódnak más alapjogokhoz. „Az információs szabadságjogok bizonyos alapjogoknak egy-egy speciális tartalmaként is felfoghatók, más alapvető jogok biztosítékaként is értelmezhetők és

¹ Sziklay Júlia: Az információs jogok, mint alkotmányos alapjogok. In.: Jogelméleti szemle, 2013/1. szám, <http://jesz.ajk.elte.hu/sziklay41.html> (2013. január 10.)

² Az alapjogok feladatait, funkcióit a jogelméletben Georg Jellinek fogalmazta meg a XX. század elején.

értelmezendők, és fordítva, egyes nevesített alapjogok viselkedhetnek az információszabadságjogokból is levezethető, nevesített érvényesülési formaként is.”³ Az információ társadalomban az információ jogok az egész alapjogi rendszer egy speciális rétegét képezik.

Tanulmányomban az információ alapjogok területén belül a közérdekű adatok nyilvánosságának néhány kérdésével foglalkozom. Kutatási témámból adódóan az információszabadságnak elsősorban a génmódosított élelmiszerekkel összefüggő fogyasztói és környezetvédelmi aspektusát vizsgálom.

II. Információszabadság és a fogyasztói egészség

Az információ önrendelkezés nem csupán a személyes adatok feletti rendelkezés jogát jelenti, hanem az önrendelkező személyét érintő információkhoz való hozzáférés jogát is. Pozitív értelemben véve ez a jog a megismerés szabadságát jelenti, azt, hogy az egyénnek joga van a megfelelő tájékoztatáshoz. Ez pedig nem más, mint az információszabadság, amely hosszú időn át csupán a sajtószabadság érvényesülésének biztosítója volt. Sőt, az Európai Emberi Jog Bíróság gyakorlata értelmében, az információszabadság 2009-ben még mindig csak a szólásszabadság előfeltételeként jelent meg.⁴

Az információszabadság szabályozása kétoldalú. Egyrészt a közérdekű adatok megismerésének a jogát szabályozza, másrészt az információk közzétételére vonatkozó kötelezettséget. Mindez fontos szerepet kap a fogyasztóvédelemben, a fogyasztók megfelelő tájékoztatásának területén. A fogyasztóknak ugyanis kétségbevonhatatlan joga, hogy a boltok polcaira kerülő élelmiszerekkel kapcsolatos, hitelt érdemlő információkhoz hozzájuthassanak. Mivel kutatási témám a génmódosított élelmiszerek kérdésköre, ezért itt elsősorban az élelmiszerek előállításának módjával, összetételével kapcsolatos információkra gondolok.

Korábban említettem, hogy az információ alapjogok szoros kapcsolatban állnak más alapjogokkal, részben fedik, feltételezik, illetve kiegészítik azokat. Mindez nagyon jól látható a fogyasztóvédelem és a GMO-k vonatkozásában, mivel ebben az esetben hangsúlyozottan megjelenik az egészséghez való jog⁵ védelmének fontossága. Az egészség védelmének pedig, részét képezi az egészséges élelmiszerhez és az egészséges környezethez való jog.⁶ A fogyasztók egészségük védelme érdekében csak akkor tudnak megfelelő döntést hozni, ha a szükséges információk a rendelkezésükre állnak.

A piacvezérelt élelmiszeripar esetében fontos hangsúlyozni a fogyasztók védelmét szolgáló jogokat és az ide kapcsolódó információáramlást. A Fogyasztóvédelmi Szövetségek Nemzetközi Szervezete (Consumers International) nyolc alapjogban foglalta össze ezeket a jogokat⁷, amelyeket az ENSZ Fogyasztói Érdekvédelmi Alapokmánya (Consumer Protection

³ Szabó Máté Dániel: Az alapjogok információs jogi rétege.

http://szabomat.hu/tanulmany/Az_alapjogok_infos_jogi_retege.pdf (2013. január 13.)

⁴ Uo.

⁵ Alaptörvény XX. cikk (1) bekezdése értelmében: „Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez.”

⁶ Alaptörvény XXI. cikk (1) bekezdése értelmében: „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.”

Itt szeretném megemlíteni, hogy hazánk GMO mentességének igénye alaptörvényi szinten is megjelenik: XX. cikk (2) bekezdés: „Az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával segíti elő.”

⁷ 1962-ben John F. Kennedy javaslatára fogadtak el négy alapvető fogyasztói jogot (a biztonsághoz, az információhoz, a választáshoz és a képviselőhöz való jogot). Később további négy alapjoggal egészült ki a fogyasztók érdekeinek minél teljesebb körű védelme érdekében (az oktatáshoz, a kárpótláshoz, az egészséges környezethez és az alapvető szükségletek kielégítéséhez való jog).

Charter)⁸ is elismert 1985-ben. Az alapjogokat a génmódosított élelmiszerek – elsősorban a GM növények – szempontjából tekintem át.

II.1. Alapvető szükségletek kielégítéséhez való jog

Az alapvető és elegendő élelmiszerekhez illetve szolgáltatásokhoz való jogot jelenti. Az élelemhez való jog az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával⁹ kapott nagyobb szerepet, szociális jogokkal foglalkozó 25. cikk (1) bekezdése kimondja: „Mindenkinek joga van a saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, ideértve az élelmet...” A 1974-es Első Világélelmezési Konferencia óta folyamatos törekvések figyelhetők meg az élelemhez való jog megerősítésére, gyakorlatban történő érvényesítésére. A mezőgazdaságot és az élelmiszeripart is érintő technológiai –géntechnológiai – fejlődés újabb kihívást jelent, mivel az élelmiszerek összetételét alapvetően megváltoztatja, veszélyt jelentve az emberi egészségre és környezetünkre egyaránt. Éppen ezért napjainkban az egyik legfontosabb kérdés az egészséges élelmiszerekhez való jog érvényesítése.

A 2008-ban Párizsban megrendezett „Az EU a világelelmezési kihívással szemben” című konferencia¹⁰ keretei között hangsúlyozták a mezőgazdasági piacok szabályozásának jelentőségét, a kizárólag piaci tendenciák által meghatározott mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés elleni küzdelem fontosságát. A piac különösen meghatározó szerepet játszik a GM növények termesztésében. Mivel a kutatásokhoz nagyon sok pénz szükséges, a tőkével rendelkezők – elsősorban a biotechnológiai cégek – rövid időn belül profitra kívánnak szert tenni, ráadásul a gyorsabban fejlődő GM növények nagyobb hasznot ígérnek, mint a hagyományos módon termesztettek. A fogyasztók és környezetünk megóvása tehát, szorosan összekapcsolódik egymással.

Meg kell állapítanom, hogy az alapvető élelmiszerekhez való hozzájutást a GM növények egyre nagyobb ütemű térhódítása veszélyezteti. Ez különösen abban az értelemben igaz, ha az alapvető élelmiszerek alatt egészséges élelmiszereket értünk. A GM növények okozta egészségügyi kockázatok ma már számos kutatási eredmény is alátámasztja.¹¹

A GM növények elterjedésében annak az álláspontnak volt és van nagy szerepe, amely értelmében ezek a növények nagyobb terméshozamot eredményeznek, kevésbé romlandóak és így a szállításuk is sokkal egyszerűbb. Azokkal a kutatókkal értek egyet, akik óvatosabban fogalmaznak. „Nagyon nehéz megbízható és független kutatási adatokat találni a szakirodalomban, hogy a GM-termékek termesztésével valóban sikerült-e megnövelni a terméshozamot. A legmegbízhatóbb, tényekkel alátámasztott kutatási adatok a GM-szója termesztésére vonatkoznak.”¹²

⁸ Az alapokmány deklarációja értelmében: „A kormányok fejlesszenek ki, szilárdítsanak meg és tartsanak fenn erős fogyasztóvédelmi politikát...a fogyasztóvédelmi rendelkezések kibocsátásához, végrehajtásához s ellenőrzéséhez megfelelő infrastruktúrát.”

⁹ 1948. december 10-én fogadta el és hirdette ki az ENSZ Közgyűlése.

¹⁰ <http://www.agroline.hu/hir/az-eu-vilagelelmezési-kihivással-szemben-konferencia> (2012. november 12.)

¹¹ A brit kormány élelmiszerbiztonsági csoportja felhívta az amerikai Élelmiszer és Gyógyszerbiztonsági Bizottság figyelmét a GM növények pollenjei által okozott veszélyekre. Michael Antoniou angol egyetemi kutató megállapítása szerint, az élő szervezetbe bejutott módosított gén komoly változásokat idézhet elő, ennek következményei kiszámíthatatlanok.

Forrás: Bizonytalan a GMO-növények egészségügyi hatása.

<http://www.weborvos.hu/adat/magyarorvos/febr/26-27.pdf> (2012. április 2.)

¹² Pusztai Árpád – Bardócz Zsuzsa: A genetikailag módosított élelmiszerek biztonsága. Természetesen Alapítvány, Budapest, 2006. 69.o.

II.2. Veszélyes termékekkel és eljárásokkal szembeni védelemhez való jog – Biztonsághoz való jog

Az előzőekhez szorosan kapcsolódik a biztonsághoz való jog. A GM növények és ezek felhasználásával előállított élelmiszerek, különösen hosszútávon, jelentős veszélyt hordoznak. A biztonság érdekében az élelmiszeripari – illetve egyéb, fogyasztói – termékek előállításának különféle előírásokat kell betartaniuk. Ezek az előírások azonban, az egyes államokban, nem egyformán szigorúak és következetesek. Gondoljunk itt az Egyesült Államokra, ahol a „United States Federal Food, Drug and Cosmetic Act”¹³ élelmiszer adalékanyagokkal foglalkozó része tartalmaz szabályozást a genetikailag módosított élelmiszerekre vonatkozóan. Ennek értelmében a genetikailag módosított élelmiszerek adalékanyagot tartalmazó élelmiszereknek minősülnek, így forgalomba hozataluk az FDA¹⁴ engedélyéhez kötött. A jelenleg hatályos szabályok értelmében, az FDA nem végez a génmódosítás tényének megállapítására irányuló vizsgálatokat az élelmiszeripari termékek esetében, kivéve, ha az ismert allergént tartalmaz.

Az amerikai álláspont lényege, hogy a génmódosítás tényét nem tekintik olyan jelentőségűnek, amely szigorú szabályozást, ellenőrzést tenne szükségessé, mivel nem jelentenek nagyobb kockázatot ezek az élelmiszerek, mint a hagyományos módon előállítottak. Ezek alapján az Egyesült Államokban a lényegi azonosság elve (Substantial Equivalence) alapján engedélyezték a GM élelmiszerek nagy részét

Ezzel szemben az Európai Unióban, az élelmiszer-biztonság területén, kiemelt fontosságú a kötelező gondosság elve¹⁵, amely az élelmiszerlánc valamennyi szereplőjére vonatkozik. Ennek az elvnek az érvényesítését szolgálja az élelmiszerek ellenőrzésének szigorú rendszere, az élelmiszer-biztonsági követelmények betartásának fokozott ellenőrzése. Itt kell megemlíteni, hogy az Európai unióban a géntechnológiával módosított szervezetek és az azokat tartalmazó élelmiszerek illetve takarmányok forgalomba hozatala egy külön engedélyezési rendszeren alapul.

II.3. A megfontolt választáshoz szükséges tények ismeretének joga – Tájékoztatáshoz való jog

A fogyasztói termékeket érintő, hiteles információhoz való hozzájutás jogát jelenti, amely alapján a fogyasztóknak joga van megismerni az élelmiszerek összetevőit és előállításuk módját. A megfelelő ismeretek fényében juthat érvényre a fogyasztók választáshoz való joga. Az előbbiek alapján megállapítható, fontos a megtévesztő reklámok és élelmiszer címkék alkalmazását tiltó, szigorú szabályozás.

Az Egyesült Államok jó példa a megtévesztő címkék alkalmazására. Az USA-ban létezik egy egységes megjelölés a GMO mentes termékekre, ez az ún. „Non-GMO Project”¹⁶ logó. A problémát az jelenti, hogy e mellett létezik egy „Natural” megjelölés is, amely

¹³ Ez nem más, mint az USA szövetségi törvénye, amely az élelmiszerekre, a gyógyszerekre és a kozmetikumokra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. A jogszabály rövidítései: FFDCFA, FDCA, FD&C

¹⁴ Food and Drug Administration – Élelmiszer és Gyógyszer Ellenőrzési Hivatal

¹⁵ Az élelmiszer feldolgozó illetve forgalmazó minden, tőle ésszerűen elvárható óvintézkedést megtenni a veszély megelőzése érdekében.

¹⁶ A Non-GMO Project Termékhitelesítési Program (PTP) 2008-ben indult, az Egyesült Államokban és Kanadában ez segíti elő a fogyasztók azon jogának gyakorlását, hogy szabadon megválasszathassák akarnak-e génmódosítással érintett élelmiszert fogyasztani vagy nem. Az élelmiszeripar valamennyi területéről csatlakoztak cégek ehhez, a napjainkra egyre jelentősebbé váló projekthez, amennyiben termékeik összetétele megfelel az ide vonatkozó szabványnak, GMO mentesség követelményének, jogosultak csomagolásaiikon a logó használatára.

használatának pontos feltételeit nem szabályozzák. Véleményem szerint, a „Natural” megjelölés fő követelménye is a GMO mentesség kellene, hogy legyen, így elkerülhető volna az egyértelmű jelölés hiányára visszavezethető perek sora.¹⁷

Az Európai Unióban, ezzel ellentétben, szigorú szabályozási rendszer létezik. A szabályozás célja, hogy a GMO-k – mind az emberi fogyasztásra szánt élelmiszer, mind a termesztésre szánt vetőmag – nyomon követhetőek legyenek a teljes élelmiszerláncban. Az előállító illetve a forgalomba hozó köteles feltüntetni a termék csomagolásán és a termék minősítését tanúsító dokumentumokon: ha az géntechnológiával módosított szervezetből készült; ha ilyen szervezetet határérték felett tartalmaz; ha a terméket géntechnológiával módosított szervezetből állították elő, de az géntechnológiával módosított szervezetet nem tartalmaz.¹⁸

A megkülönböztető címke alkalmazása egyrészt a fogyasztó számára lehetőséget ad, hogy szabadon választhasson, másrészt „biztonsági hálót” jelent, a génmódosított termékek környezetünkre és egészségünkre gyakorolt esetleges káros hatásainak figyelemmel kísérését. Az előírások egyaránt vonatkoznak a takarmányokra, az élelmiszerként illetve takarmányként felhasználásra kerülő termékekre és az ipari feldolgozásra szánt termékekre.

II.4. Különbőféle termékek és szolgáltatások közötti választáshoz való jog

A fogyasztók megfelelő információval való ellátása, tájékoztatása a választáshoz való jog előfeltételeként értelmezhető. A fogyasztók kellően részletes és hiteles információk birtokában tudnak döntést hozni. Éppen ezért van nagy jelentősége a különböző módon – hagyományos, bio illetve genetikai módosítással – termesztett növények továbbá ezek felhasználásával előállított élelmiszeripari termékek egyértelmű megkülönböztetésének.

II.5. A fogyasztói érdekek érvényesítéséhez való jog a kormányzati politika tervezésében és végrehajtásában – Képviselőhez való jog

A kormányoknak lehetővé kell tenni, hogy a fogyasztók az őket érintő döntések meghozatalában részt vehessenek, véleményt nyilváníthassanak. A fogyasztók döntéshozatali folyamatokba való bevonásában nagy szerepe van a civil szervezeteknek, amelyek szerepvállalása az Egyesült Államokban a legnagyobb mértékű. Ebből következően jelentős nyomást képesek gyakorolni a kormányzatra, annak érdekében, hogy az eddig alkalmazott, GMO-kra vonatkozó szövetségi állásponton változtassanak. Ezek a civil szervezetek, GMO kérdésben, a fogyasztóvédelem és a környezetvédelem célkitűzéseit szorosan összekapcsolják egymással. A szűkebb értelemben vett fogyasztói körön kívül a környezetvédőket és gazdálkodókat is tömörítő szervezetek, amelyek a hatékony döntések meghozatala érdekében széles körű együttműködést segítenek elő.¹⁹

¹⁷ Példaként említeném a ConAgra pert. A ConAgra egy 1919 óta létező amerikai cég, amely csomagolt élelmiszerek széles körét gyártja. A perre azért került sor, mert a cég „100%-ban természetes” felirattal ellátott csomagolásban hozott forgalomba olyan repceolajat, amely valójában génmódosított repceből készült. 2011 júniusában a Kaliforniai Központi Kerületi Bírósághoz került az ügy. Nagy visszhangot váltott ki ez az eset, hiszen itt egyértelműen a fogyasztók megtévesztéséről van szó.

Forrás: <http://www.courthousenews.com/2011/06/29/Conagra.pdf> (2012. július 14.)

¹⁸ A jelölés akkor kötelező, ha az engedélyezett GM szervezet 0,9 % feletti mennyiségben található az élelmiszerben. A GMO-k véletlenszerűen vagy elkerülhetetlen technikai okok miatt is jelen lehetnek a termékekben, így ha a termékben 0,9% alatt van a GMO előfordulás és elkerülhető lett volna a belekerülés, akkor ezen határérték alatt is jelölni kell.

¹⁹ Kiemelném az USA-ban a National Organic Coalition (NOC) nevű, gazdálkodókat, fogyasztókat és környezetvédőket tömörítő civil szervezetet. Célja a nyilvánosság számára hozzáférhető információk valamint ellenőrzött minőségű, nem GM növények biztosítása.

II.6. Tájékoztatáshoz és tudatos fogyasztóvá váláshoz szükséges ismeretek és tudás elsajátításához való jog – A fogyasztók oktatáshoz való joga

Az alapvető fogyasztói jogok és azok érvényesítésének lehetőségeire vonatkozó ismeretek megszerzéséhez való jog ennek legfontosabb eleme. Elválaszthatatlanul összefügg a tájékoztatáshoz és képviselőhöz való jogokkal. A gyakorlatban, minden törekvés ellenére, a fogyasztók oktatásának megvalósítása nehézkesen halad. Ennek legfőbb oka, hogy a fogyasztók alapvető információkkal való ellátottsága komoly hiányossággal küzd. A génmódosított élelmiszerek esetében pedig, speciálisnak tekinthető információkról beszélhetünk, mivel külön jogszabályi rendelkezésekkel és alapfogalmakkal kell tisztába vennie a fogyasztóknak. A fogyasztói társadalom jogaikkal történő megismertetése minden állam számára lényeges feladat. Az állami szervek mellett ebben kiemelt feladatot látnak el a civil fogyasztóvédelmi szervezetek.

II.7. A jogos panasz tisztességes rendezéséhez való jog – Kártérítéshez való jog

A fogyasztók kártérítéshez való joga esetében a GM élelmiszereknél elsősorban a félrevezető, megtévesztő megjelölésekből illetve az információk visszatartásából eredő kárra kell gondolnunk. Éppen ezért, a kifejezetten génmódosított élelmiszerekkel kapcsolatos perekre az Egyesült Államokban találunk példát.

II.8. Az egészséges környezethez való jog

Az egészséges élelemhez való jog gyakorlati érvényesítésének egyik alapvető eleme, az egészséges környezethez való jog. Ez utóbbi biztosításához környezetvédelmi intézkedések kellenek, az élelmiszerellátásunk alapjául szolgáló termőföldek megóvása kiemelt feladat. Ennél az alapvető jognál emelhető ki leginkább a GM növények fokozatosan növekvő elterjedésében rejlő környezetvédelmi és fogyasztóvédelmi kockázatok.

A két terület védelme közötti kapcsolat egyértelmű, hiszen a fogyasztásra szánt élelmiszereink forrása a termőföld. Ha a termőföldjeink nagymértékben gészennyezetté válnak, mint ahogy az USA-ban már egyértelműen kimutatható, a fogyasztói egészséget is komoly veszély fenyegeti.

Az egészséges környezethez való jog a környezet fenntarthatóságával, fenntartató fejlődésével biztosítható. A környezet és a gazdálkodás (mezőgazdálkodás) fenntarthatósága elválaszthatatlanok. A fenntartható ipar (élelmiszeripar) legfontosabb eleme, hogy „a termék – itt elsősorban élelmiszeripari – ne tartalmazzon mérgező anyagot”. Véleményem szerint, ez szinte kivitelezhetetlen, ha a gészennyezés ilyen ütemben halad. Nem is beszélve a gészennyezett élelmiszerekből keletkező szintén gészennyezett hulladékról.

A fenntarthatóság hárompilléres megközelítése – a környezeti, a gazdasági és a szociális alap – értelmében a fenntartható fejlődés nem azonos a környezetvédelemmel.²⁰ Egy sokkal összetettebb követelményt képvisel. Ebből következik, hogy fenntarthatósági szempontból a modern gazdaság, mezőgazdálkodás, élelmiszeripar többet kell, hogy jelentsen, mint egyszerű árutermelés, továbbá nem nélkülözheti a környezetvédelmi szempontokat sem. A géntechnológia eredményeinek mezőgazdasági, élelmiszeripari alkalmazásában rejlő

²⁰ Lisnyai Endréné Beke Judit: A fenntartható mezőgazdaság kritériumrendszere és eredménye Dániában és Magyarországon. Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Gazdálkodás- és Társadalomtudományi Kar, Gazdálkodás és Szerveztudományok Doktori Iskola, Gödöllő, 2011. 11-12. o.
http://szie.hu/file/tt/archivum/Lisanyi_Endrene_Beke_Judit_disszertacio.pdf (2012. augusztus 10.)

veszélyek miatt ezek a szempontok sokkal nagyobb szerepet kell, hogy kapjanak. A fenntartható fejlődés elsődleges feltétele a környezethez való alkalmazkodásunk.

III. Az aarhusi egyezményről röviden

Meg kell állapítani, hogy az információszabadság, a megismerés szabadsága nagy jelentőséggel bír a fogyasztóvédelem területén. A fogyasztói jogok sorában említettem a környezethez való jogot, ennek érvényesülését szolgáló részletszabályok nagy része is a megismerés szabadságát hangsúlyozza.

A környezetünkre vonatkozó adatok közérdekű adatnak minősülnek. Ezek az adatok nyilvánosak, vagyis mindenkinek joga van hozzáférni a környezetünkkel kapcsolatos információkhoz. A környezethez való jog kapcsán a közérdekű adatok nyilvánossága alanyi jognak minősül.²¹ Az ide vonatkozó jogi szabályozást nemzetközi szinten az aarhusi egyezmény tartalmazza²², amely az 1992-ben Rio de Janeiro-ban elfogadott egyezmény 10. alapelvében foglaltak gyakorlati érvényesítését szolgálja.

A 10. alapelv értelmében: „A környezeti ügyeket - a megfelelő szinten - a legjobban az összes érdekelt állampolgár részvételével lehet megoldani. Nemzeti szinten minden egyének biztosítani kell a megfelelő hozzáférést a környezetre vonatkozó információkhoz, amelyekkel a közhivatalok és a hatóságok rendelkeznek, beleértve az egyes közösségeket érintő veszélyes anyagokra és tevékenységekre vonatkozó információt, továbbá lehetővé kell tenni a döntéshozatali folyamatban való részvételt. Az államok segítsék elő és bátorítsák a lakosság tudatosságát és részvételét azzal, hogy széles körben hozzáférhetővé teszik az információkat. Hatékony hozzáférést kell biztosítani a bírósági és igazgatási eljárásokhoz, beleértve a jóvátételt és a helyreállítást.”²³

Az aarhusi egyezmény, ennek fényében, a demokratikus társadalom és a környezetvédelem jelentős célkitűzéseit dolgozta ki részletesebben.²⁴ Összefoglalta a környezeti információhoz való hozzáférés alapelemeit. Az egyezménynek három pilléréről beszélhetünk úgy, mint: az információhoz való hozzájutás (aktív és passzív oldalával együtt); a nyilvánosság részvétele a döntéshozatali folyamatokban; az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés. Beszélhetünk egy összefoglaló, negyedik pilléréről is, ez nem más, mint „a rendszer működtetését segíteni hivatott részvételre, képesítésre felkészítő rendelkezések.”²⁵

Az egyezmény elfogadása óta, a célkitűzéseivel összhangban, különböző testületek folytattak kiegészítő és továbbfejlesztő tevékenységet. Mindezt a kapcsolódó jegyzőkönyv valamint több határozat és egyéb dokumentum is alátámasztja.

Témám szempontjából az egyezmény genetikailag módosított élelmiszerekre vonatkozó részét emelném ki. Az egyezmény 6a. cikkéről van szó, amely értelmében a felek, olyan döntések meghozatala előtt, amelyek géntechnológiával módosított szervezetek szándékos környezetbe juttatásának és forgalomba hozatalának engedélyezésére vonatkoznak, az előírt

²¹ Szabó Máté Dániel: Az alapjogok információs jogi rétege.

http://szabomat.hu/tanulmany/Az_alapjogok_infos_jogi_retege.pdf (2013. január 13.)

²² Az egyezményt 1998. június 25-én írta alá 35 állam valamint az Európai Unió képviselője. 2001. október 30-án lépett hatályba. Hazánk 1998. december 18-án csatlakozott az egyezményhez és a 2001. évi LXXXI. törvénnyel hirdette ki.

²³ Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről

http://www.nfft.hu/dynamic/Rio_Decl_m.pdf (Letöltés ideje: 2013. 1. 18.)

²⁴ Fülöp Sándor: Az Aarhusi Egyezmény eszméi. In.: Fundamentum, Budapest, 2008/1. szám. 103-108. o.

²⁵ Kalas György (szerk.): Az aarhusi egyezmény intézményrendszere és gyakorlata.

http://civilkontroll.gyor.hu/attachments/901_aarhus_uj.pdf (2013. január 10.)

(Ia. melléklet) feltételeknek megfelelően, kellő időn belül érdemi tájékoztatást nyújtanak, valamint biztosítják a nyilvánosság részvételét.²⁶

Fontos megjegyezni, hogy az aarhusi egyezményben meghatározott követelmények összhangban vannak a Cartagenai Biobiztonsági Jegyzőkönyv²⁷ előírásaival. Ezek alapján nem tekinthetőek titkosnak az alábbi információk: 1. A szóban forgó géntechnológiával módosított szervezet vagy szervezetek általános leírása, a szándékos környezetbe juttatás iránti engedély kérelmezőjének neve és címe, a szándékolt felhasználás, valamint az adott esetben megfelelően a környezetbe juttatás helye. 2. A szóban forgó géntechnológiával módosított szervezet vagy szervezetek figyelemmel kísérésére és a vészhelyzeti beavatkozásra vonatkozó eljárások és tervek. 3. A környezetvédelmi kockázatfelmérés.

Az egyezmény értelmében lehetővé kell tenni, hogy – meghatározott módon – bárki benyújthassa azokat az észrevételeit, véleményét, valamint azokat az információkat, amelyet a szándékos környezetbe juttatással vagy a forgalomba hozatallal kapcsolatban fontosnak tart.

A magyar szabályozás összhangban van az aarhusi követelményekkel. A közérdekű (környezeti) adatok nyilvánosságának területe (az egyezmény első pillére) a legjobban kidolgozott terület a hazai joggyakorlatban.²⁸ A 2012 januárjától hatályos 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról a közérdekű adatok hozzáféréseivel kapcsolatos főbb szabályokon nem változtatott.

A környezeti adatok nyilvánosságának megteremtésére vonatkozó törekvések nagy szerepet játszottak abban, hogy a nyilvánossággal kapcsolatos követelmények ne csak az állami szervekre vonatkozzanak, hanem minden szervekre. Fontos kiemelni, hogy az információk szabad áramlásának két módja van. Az egyik módja az adatigénylés, másik pedig, a közzététel. Ki kell emelni, hogy a legfontosabb adatokat igénylés nélkül is közzé kell tenni, így a polgárok alanyi joga a környezeti információkhoz való hozzájutás.

„A közérdekű adatok nyilvánosságának alanyi jogi tartalma közvetve a környezethez való jognak is alanyi jogi tartalmat kölcsönöz. A környezethez való alkotmányos jognak ugyanis nincs alanyi jogi oldala, az csupán az állam számára teremt különböző alkotmányos kötelezettségeket, a környezethez való jog az állam környezetre vonatkozó kötelezettségeit emeli az alapjogok szintjére, anélkül, hogy bárkinek is alanyi jogként biztosítaná a környezet védelmének elért szintjét.”²⁹ Ilyen értelemben, az információszabadság a környezetvédelem fontos eszközének tekinthető.

IV. Fogyasztóvédelem és a GMO-k

Ez az információ szabadság kell, hogy érvényesüljön a fogyasztóvédelem esetében, amikor a boltok polcaira kerülő élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásról beszélünk. Uniós szinten a polgárok, mint fogyasztók, meghatározó szerepet játszanak az egységes belső piac működésében. Védelmük érdekében egységes fogyasztóvédelmi szabályok kellenek, mivel az

²⁶ 2006/957/EK: A Tanács határozata (2006. december 18.) a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáféréstről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló egyezmény módosításának az Európai Közösség részéről történő megkötéséről <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0957:HU:HTML> (2013. január 18.)

²⁷ A mezőgazdasági biotechnológia környezetvédelmi vonatkozásainak részletes szabályait a Cartagena-Jegyzőkönyv tartalmazza nemzetközi szinten. Montreálban tartott nemzetközi konferencián dolgozták ki 1995 és 2000 között, 2003. szeptember 11. napján lépett hatályba, 2012 májusában már 163 állam a részese.

²⁸ A Reflex Jogsegélyszolgálat dolgozta fel „Üvegzebkönyv” címmel.
Forrás: <http://www.civilkontroll.gyor.hu/> (2013. január 11.)

²⁹ Információhoz való hozzáférés szabályozása és annak érvényesülése a környezetvédelemben. Készült a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium megbízásából. 2008. szeptember 30.
http://civilkontroll.gyor.hu/attachments/838_AarhusEMLAE%C3%B6tv%C3%B6s.pdf (2013. január 15.)

egyres tagállamok esetében nem mindenhol érvényesül egyformán a fogyasztói érdekek „magas szintű” védelme. Az Európai Unió polgárai részére meg kell teremteni a feltételeit annak, hogy a közösségen belül bárhol hozzájuthassanak a legbiztonságosabb élelmiszerekhez, továbbá az ide kapcsolódó hiteles tájékoztatáshoz.³⁰

A GMO-k tekintetében az „uniós egység” nem érvényesül maradéktalanul, vannak „GMO liberális” és „GMO ellenes” tagállamok. A WTO (World Trade Organization) döntése alapján, a termékek szabad áramlásának biztosítása érdekében, 2004-ben az Európai Uniónak fel kellett oldania a moratóriumot.³¹ Ennek ellenére néhány államok területén továbbra is él a moratórium (pl.: Luxemburg, Görögország, Ausztria, Magyarország). Az Európai Unió tagállamai – bár vannak nézetkülönbségek – egyetértenek abban, hogy a génmódosított élelmiszerek esetében a fogyasztók védelme érdekében az alábbi négy követelménynek mindenképp érvényesülnie kell: 1. Ártalmatlan legyen a fogyasztóra és a környezetre. 2. A termesztők kezeljék külön a GM és nem GM szállítmányokat (itt elsősorban a vetőmagokról, zöldség és gyümölcs szállítmányokról van szó). 3. Világosan fel kell tüntetni a génmódosítás tényét az áru címkéjén. 4. A fogyasztó szabadon dönthessen, megvásárolja-e a génszűrt terméket, vagy nem.

A GMO-k körüli fogyasztói, kereskedelmi viták kapcsán említeni kell az élelmiszer-önrendelkezést. Az élelmiszer-önrendelkezés egyik fontos eleme az élelmiszerek előállításának megváltoztatására irányuló törekvés, amely az élelmiszer-kultúra változatos, biztonságos és fenntartható formáit támogatja, éppen ezért, ellenzi a GM élelmiszereket. Az EU vonatkozásában is megállapítható, hogy az élelmiszer-üzemeltetési vállalati érdekek vezérlik, szabadalmaztatott monokultúrákon és vegyszerek (rovarirtó szer, műtrágya) alkalmazásán alapul. Véleményem szerint mindez az ökológiai gazdálkodás ellenségének tekinthető. Fontos lenne az ökológiai élelmiszer ellátás ösztönzése a fogyasztói egészség és környezetünk védelme érdekében.

Az önrendelkezés másik lényeges eleme az élelmiszerek forgalmazási módjának átalakítására vonatkozó célkitűzés. Az élelmiszerek forgalmazása jelenleg erősen centralizált, így vele szemben a decentralizált, kistermelői élelmiszer-infrastruktúra támogatása volna szükséges. A piaci viszonyok megváltoztatásához továbbá elengedhetetlen – a fogyasztók mellett – a gazdálkodók oktatása.

A már említett címkézés és ellenőrzés rendszere a gazdák érdekeit is nagymértékben szolgálja. Aki közülük az ökológiai (illetve hagyományos) termesztési formát választja egyértelmű, hogy nem használhat génmódosított vetőmagot. A gazdákat azonban minden óvintézkedés ellenére folyamatosan fenyegeti a génszennyezés veszélye. A megfelelő szabályozás hiánya miatt – erre elsősorban az USA jó példa –, a génszennyezés már a vetőmag vásárlása esetén is felmerülhet, továbbá az ökológiai termőterület GM pollennel történő „megfertőződésére” is nagy esély van. Az fent említettek egyértelműen komoly veszélyt hordoznak az ökológiai mezőgazdasági rendszerekre és az ökológiai termékekre.

Az élelmiszer önrendelkezésre irányuló törekvések célja a jelenlegi kereskedelmi irányelvek (WTO és bilaterális megállapodások) által meghatározott nagyüzemi, ipari

³⁰ A fogyasztóvédelmi rendelkezéseket az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés 169. cikke tartalmazza. A belső piac működését közvetlenül érintő fogyasztóvédelmi irányelvek, pedig a Szerződés 114. cikkén alapulnak.

³¹ A moratórium feloldásában nagy szerepet játszott az Egyesült Államok. A GMO-k kereskedelméhez komoly gazdasági érdeke fűződik, mivel az USA a világ legnagyobb GM növény termesztője és GM élelmiszeripari termék exportőre. Gazdasági szempontból a génmódosított élelmiszerek nagyobb hasznot jelentenek számára, mint a hagyományosak, épp ezért egész monopólium épül az előállításukra és a kereskedelmükre. Bár egyre több kutatási eredmény támasztja alá a GM növények, élelmiszerek környezet és fogyasztóvédelmi kockázatait, az USA politikája csak nagyon lassú elmozdulást mutat. Napjainkban a világ két vezető kereskedelmi hatalma az Európai Unió és az USA. Ők egyben egymás első számú kereskedelmi partnerei is, ugyanakkor az Egyesült Államok Nyugat-Európa legfontosabb világgereskedelmi konkurense.

gazdasági modell megváltoztatása és a helyi gazdaságok támogatása. Mindez a jövő nehézségekkel teli feladata, amely az ökoszisztéma szolgáltatások és a fenntartható fejlődés érdekét szolgálja.

Uniós szinten feltétlenül említeni kell a 2007-2013 közötti időszakra vonatkozó fogyasztóvédelmi stratégiát, amellyel az Unió célja, egy integráltabb belső piac kialakítása, főleg a kiskereskedelem területén. Fő célkitűzései között szerepel: az európai fogyasztók pozíciójának erősítése; az európai fogyasztók jólétének növelése az árak, a minőség és a biztonságosság tekintetében; a fogyasztók hatékony védelme olyan súlyos kockázatokkal és fenyegetésekkel szemben, amelyekkel egyénként nem tudnának megbirkózni.

Mindezek megvalósítása érdekében egyrészt, hatékonyabb fogyasztóvédelmi szabályozás, jogalkalmazás és jogorvoslat szükséges. Másrészt, alaposabban tájékozott valamint az uniós szakpolitikákba és a jogi szabályozásba bevont fogyasztók.³² Véleményem szerint, az élelmiszer-önrendelkezés és az egységesebb fogyasztóvédelmi politika hatékony megoldást jelenthetne a fogyasztók és környezetünk GMO-kkal szembeni védelmében. Azonban a GMO-kra vonatkozó egységes és célirányos szabályozás még, minden bizonnyal hosszabb ideig, vártni fog magára.

V. Összefoglalás

Tanulmányomban szerettem volna kiemelni az információs alapjogok fogyasztóvédelemmel és a környezetvédelemmel fennálló szoros kapcsolatrendszerét. Rendkívül összetett és sokrétű témáról van szó, ráadásul a GMO kérdés a fogyasztóvédelmen belül egy speciális területet képvisel. Itt egyértelműen kivehető a fogyasztói és környezeti egészség elválaszthatatlan egysége, ami az információszabadság, tájékoztatás fontosságát hangsúlyozza.

A környezetvédelemben nagymértékben hangsúlyozott fenntarthatóság a gyakorlatban nem érvényesíthető a hitelt érdemlő információk szabályozott áramlása nélkül. Az modern társadalom működésének egyik alapja ugyanis, a releváns információkra épülő szabályozási rendszer, mind nemzetközi, mind nemzeti szinten egyaránt. A társadalom tagjainak döntéshozatali folyamatokba történő bevonásának is ez képezi az alapját. A minél szélesebb körű társadalmi részvétel pedig, egyre fontosabb a fenntartható fejlődés érdekében.

Az általánosságban vett fenntarthatósághoz képest specifikumnak tekinthető a mezőgazdaság, élelmiszerellátás fenntarthatósága, ami már a fogyasztóvédelem egyik bázisának tekinthető. Az általam vizsgált géntechnológia – amely a biotechnológia önálló területének tekinthető – ezt nagymértékben érinti, sőt mi több, nyugodtan kijelenthető, hogy korlátozza. Napjaink gazdaságának és a gazdaság fejlesztési programjainak ugyanakkor szerves részét képezi az élő szervezetek genetikai programjának megváltoztatása kedvező genetikai tulajdonságok kialakítása érdekében. Mivel ennek a beavatkozásnak az eredménye a „fogyasztó asztalára kerül”, így a vonatkozó információk nem maradhatnak titokban, illetve semmiképpen nem lehetnek félrevezetőek.

³² http://www.euvonal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=5 (2013. január 19.)